

Kỷ niệm 50 năm mất Chủ tịch Hồ Chí Minh
– Anh hùng giải phóng dân tộc, Danh nhân văn hóa thế giới

HỒ CHỦ TỊCH VỚI VĂN HÓA, VĂN NGHỆ

HÀ MINH ĐỨC*

Tóm tắt: Xác định cơ sở lịch sử và tính thời đại của tư tưởng văn hóa, văn nghệ trong sự nghiệp cách mạng Hồ Chí Minh. Phân tích vị thế tư tưởng văn hóa, văn nghệ Hồ Chí Minh với các mối liên hệ dân tộc và quốc tế, truyền thống và hiện đại, nội dung và hình thức nghệ thuật, tác giả và người đọc... Nhấn mạnh giá trị, ý nghĩa và đóng góp của tư tưởng văn hóa, văn nghệ Hồ Chí Minh trong các định hướng tiếp nhận khác nhau.

Từ khóa: Hồ Chí Minh, văn hóa, văn nghệ, tư tưởng, cách mạng

Abstract: This paper identifies the historical condition and the contemporary of Ho Chi Minh's thoughts of culture and arts in his revolutionary career. The paper also analyzes position of Ho Chi Minh's ideologies of culture and arts in ethnic and international relations and in sets of relationships between the traditional and the modern, between the content and art forms, and between the author and the reader, etc. The paper emphasizes the value, the significance, and the contribution of Ho Chi Minh's thoughts of arts and culture in a context of diverse approaches.

Keywords: Ho Chi Minh, culture, arts, ideology, revolution

Năm 1990 nhân kỷ niệm 100 năm sinh nhật của Chủ tịch Hồ Chí Minh, UNESCO đã vinh danh Người là anh hùng giải phóng dân tộc và nhà văn hóa kiệt xuất. Đây là niềm vinh dự lớn lao của Người và cũng là của nhân dân Việt Nam. Nhà thơ Huy Cận người hoạt động nhiều năm ở UNESCO nhận xét: “Một danh hiệu được tôn vinh đã rất khó, rất vẻ vang, danh hiệu kép này là điều vô cùng hiếm có trong lịch sử hiện đại của UNESCO”. Trong nghị quyết của UNESCO phần nói về đóng góp văn hóa lớn lao của Chủ tịch Hồ Chí Minh đã viết: “Xét thấy sự đóng góp quan trọng về nhiều mặt của Chủ tịch Hồ Chí Minh trong các lĩnh vực văn hóa, giáo dục và

nghệ thuật là kết tinh của truyền thống văn hóa hàng ngàn năm nhân dân Việt Nam và những tư tưởng của Người là hiện thân của những khát vọng của các dân tộc trong việc khẳng định bản sắc dân tộc của mình và tiêu biểu cho sự thúc đẩy sự hiểu biết lẫn nhau”. Đó là những nhận xét bao quát về những đóng góp về văn hóa cho dân tộc và cho đồng loại. Đi vào cụ thể đằng sau danh hiệu anh hùng giải phóng dân tộc là ba mươi năm hoạt động cách mạng ở nước ngoài đóng góp trực tiếp vào phong trào cách mạng ở trong nước, là gần ba mươi năm lãnh đạo tổng khởi nghĩa thành công, lãnh đạo hai cuộc kháng chiến chống Pháp và chống Mỹ xâm lược. Đằng sau danh hiệu nhà văn hóa kiệt xuất là sự kết tinh, quy tụ, sáng tạo của nhiều giá trị về văn

* GS. Viện Văn học

hóa văn nghệ. Người là tác giả của nhiều tác phẩm chính trị, xã hội, văn nghệ: *Bản án chế độ thực dân Pháp*, *Đường Kách mệnh*, *Nhật ký trong tù*, *Đời sống mới*, *Sửa đổi lối làm việc*. Người đã viết hàng ngàn bài báo từ năm 1919 đến năm 1969 và trí tuệ của Người thể hiện trên nhiều bình diện sắc thái và màu sắc nghệ thuật. *Nhật ký trong tù* là “báu vật của quốc gia” và về nghệ thuật nói như Quách Mạt Nhược là “đề lẫn với thơ Đường Tống cũng khó phân biệt”. Các áng văn chính luận như *Tuyên ngôn độc lập*, *Lời kêu gọi toàn quốc kháng chiến*, *Không có gì quý hơn độc lập tự do* là những tác phẩm đề đời. Người thông thạo nhiều ngoại ngữ: Anh, Pháp, Nga, Trung Quốc. Người viết báo ở nước ngoài bằng ngôn ngữ bản địa hoặc thứ tiếng thích hợp. Am hiểu sâu sắc giá trị văn hóa phương Đông và phương Tây nhưng không lệ thuộc, vẫn là bản sắc Việt truyền thống và hiện đại. Nói như nhà báo Ô xíp Man-đê-xtam ở Người *toát lên văn hóa của tương lai*.

Văn hóa là vấn đề lớn của mỗi quốc gia cũng như của mỗi con người. Con người tạo nên văn hóa và chính văn hóa đem lại cho con người những giá trị, phẩm chất nhân văn cao đẹp. Ngay từ thời kỳ trước Cách mạng tháng 8, trong hoàn cảnh bị tù đầy trong nhà lao của Tường Giới Thạch, Người đã nghĩ đến văn hóa ở ngay nơi cuộc sống mất tính người. Trong tác phẩm *Nhật ký trong tù* bên cạnh những dòng thơ còn ghi lại những dòng chữ về một định nghĩa khá chuẩn mực về văn hóa: “Vì lẽ sinh tồn cũng như vì mục đích cuộc sống con người sáng tạo ra phát minh ra ngôn ngữ, chữ viết, đạo đức, pháp luật, khoa học, tôn giáo, nghệ

thuật văn học những công cụ cho sinh hoạt hàng ngày và phương tiện, phương thức sử dụng. Toàn bộ những sáng tạo đó là văn hóa. Văn hóa là sử dụng mọi phương thức cùng với những biểu hiện của nó mà loài người đã sản sinh ra nhiều thích ứng với những nhu cầu của đời sống những đòi hỏi của sự sinh tồn”. Cách mạng tháng 8 thành công, ngay sau ngày 2/9 lễ Quốc khánh, sáng 3/9 Chính phủ Lâm thời Việt Nam Dân chủ Cộng hòa đã họp do Hồ Chủ tịch làm chủ tọa. Người đề ra sáu vấn đề cấp bách cần giải quyết.

Một là giải quyết nạn đói.

Hai là thanh toán nạn dốt.

Ba là tổ chức sớm cuộc tổng tuyển cử.

Bốn là giáo dục nhân dân xóa bỏ hủ tục, xây dựng đời sống văn hóa mới, đạo đức mới, đạo đức cách mạng.

Năm là xóa bỏ ngay những hình thức bóc lột vô nhân đạo.

Sáu là thực hiện tín ngưỡng tự do và lương giáo đoàn kết.

Trong sáu nhiệm vụ trên có hai nhiệm vụ trực tiếp đến văn hóa là: thanh toán nạn dốt và giáo dục nhân dân xóa bỏ hủ tục xây dựng văn hóa mới, đạo đức mới, đạo đức cách mạng. Công việc thật to lớn và không dễ dàng nhưng bước đầu đã có hiệu quả đã thành hiện thực. Các lớp học xóa nạn mù chữ mọc lên khắp nơi từ trẻ già trai gái đều theo học, các hủ tục ở làng quê cũng bớt dần. Văn hóa mới đã thâm nhập vào nếp sống vào trong tình cảm của nhân dân. Người càng đặc biệt quan tâm đến công việc của các nhà văn hóa, văn nghệ. Đất nước độc lập nhân dân được giải phóng làm chủ vận mệnh mình. Các

nhà văn hóa văn nghệ phải đóng góp vào công cuộc xây dựng đất nước, phải đoàn kết phục vụ cho nhiệm vụ mới lý tưởng mới tươi đẹp. Cũng vì thế mà chỉ vài ngày sau lễ quốc khánh Người đã dành thì giờ gặp gỡ các nhà văn hóa trong Ban Quản trị lâm thời Đoàn Văn hóa Bắc Bộ. Các ông Trương Tửu, Thượng Sỹ, Nguyễn Đức Quỳnh đang họp và được mời lên gặp cụ Hồ vào lúc 19 giờ ngày 7-9-1945. Các nhà văn hóa Bắc Bộ xiết bao mừng rỡ và vinh dự được gặp Chủ tịch, vị lãnh tụ mà họ hằng tôn kính. Các nhà văn hóa nói trên đều là những người yêu nước vui mừng với nước nhà được độc lập, văn nghệ sĩ được hồi sinh trong cảm hứng sáng tạo mới tốt đẹp. Tuy nhiên quan điểm của họ cũng không thuần nhất trong các vấn đề vị trí văn hóa văn nghệ trong chế độ mới, về sự lãnh đạo chính trị với văn hóa văn nghệ. Ông Trương Tửu viết tác phẩm *Tương lai văn nghệ Việt Nam* và giáo sư Đặng Thai Mai với bút danh Thanh Bình góp ý nhận xét qua hai số đăng trên báo *Tiên phong*. Nguyễn Đức Quỳnh cũng có những băn khoăn và mong muốn sự lãnh đạo tốt đẹp văn hóa văn nghệ trong chế độ mới.

Được gặp Cụ Chủ tịch các nhà văn hóa bày tỏ lòng kính trọng và tin cậy vào tài năng lãnh đạo đất nước của Chủ tịch. Chào hỏi mọi người Cụ Chủ tịch thông thả nói:

“Theo ý riêng tôi trong sự giúp dân tộc và kiến thiết một nước Việt Nam mới nhiệm vụ của các ngài trong giới văn hóa cũng rất nặng nề quan trọng. Dân tộc chúng ta đã bước sang một giai đoạn mới tất nhiên phải có một chính thể mới và một nền văn hóa mới. Khi chúng ta còn bị nô lệ thì văn hóa của chúng ta cũng mang nặng dấu tích nô lệ. Bây giờ độc lập văn

hóa chúng ta cũng phải có những dấu tính độc lập. Phải độc lập trước đã trong văn hóa mới phát triển được. Dân tộc còn bị áp chế, hàng triệu đồng bào chúng ta vẫn còn chết đói đầy đường các ngàn văn sĩ thi sĩ nghệ sĩ, các ngài có thể ngồi trong tháp ngà mà sáng tác được không? Tôi mong rằng các ngài trong giới văn hóa nhận lấy rõ nhiệm vụ của các ngài trong lúc này là cùng cố nền độc lập của Việt Nam sửa soạn gây dựng cho đất nước một văn hóa mới. Ta phải làm thế nào cho văn hóa Việt Nam sẽ chiếm được một địa vị trong nền văn hóa thế giới.

Mọi người chăm chú lắng nghe và nêu lên một số câu hỏi. Người giải đáp thuyết phục. Cuối cùng ông Trương Tửu trình bày chương trình hoạt động của Đoàn Văn hóa Bắc Bộ trong đó có mục “Vận động đại hội nghị toàn quốc Việt Nam”.

“Nghe nói trong toàn quốc Cụ Hồ gật đầu: “Đại hội toàn quốc văn hóa... phải. Phải làm thế mới được. Từ trước đến giờ chính sách của thực dân Pháp đã chia rẽ chúng ta nhiều lắm rồi. Tôi mong rằng các ngài cố gắng làm được như thế tổ chức mau chóng đại hội nghị văn hóa toàn quốc gây được mối liên lạc mật thiết giữa quốc dân và văn hóa. Chính phủ sẽ giúp đỡ các ngài những phương tiện để thực hiện công việc đó”.

Sau khi bắt tay Cụ Hồ Chủ tịch chúng tôi vui vẻ trong lòng chan chứa cảm tình thành thật và tin nhiệm đối với Cụ Chủ tịch Chính phủ Lâm thời.

Và vào năm 1946, Đại hội Văn hóa toàn quốc lần thứ nhất [1] đã họp giữa lúc tình hình chiến sự căng thẳng. Tại đại hội Hồ Chủ tịch tham dự đã phát biểu, đã nêu

lên một chân lý ngời sáng “Văn hóa soi đường cho quốc dân đi”.

Một dân tộc phải có trình độ văn hóa cao, năng lượng tinh thần để phát triển. Văn hóa là sức mạnh để bảo tồn những giá trị tinh thần và vật chất của một quốc gia. Hàng ngàn năm bị kẻ thù phương Bắc xâm chiếm nhưng bản sắc Việt vẫn tồn tại. Văn hóa Việt vẫn giữ vững trước âm mưu đồng hóa của kẻ thù.

Về công tác văn hóa trong những năm đầu cách mạng, Người cũng đã có dịp chỉ rõ văn hóa không phải chỉ là cái đẹp phù hoa tô điểm mà thực chất trong tình hình đất nước đối đầu với nhiều kẻ thù văn hóa phải là vũ khí đấu tranh. Không có văn hóa trong trung lập ngoài vòng chính trị.

Tiếp tục vấn đề văn hóa năm 1947 trong lúc cuộc kháng chiến đang gặp nhiều khó khăn phải vượt lên, Người viết cuốn *Đời sống mới* ký tên Tân Sinh. Thật mới mẻ bất ngờ. Phải có văn hóa mới tiến hành cuộc kháng chiến thắng lợi.

Cũng năm 1947 Người viết cuốn *Sửa đổi lối làm việc* ký tên là XYZ. Tên đề cuốn sách giản dị nhưng thực chất đây là một tác phẩm quan trọng về tư tưởng về chính trị có tầm bao quát nhiều lĩnh vực văn hóa, triết lý, đạo đức. Đã đến lúc phải phê phán và loại bỏ tư duy cũ với những căn bệnh của xã hội cũ trong cán bộ để đảm nhiệm tốt trách nhiệm công tác trong thời đại mới. Vấn đề đặt ra không chỉ là sửa đổi lối làm việc mà thực chất là loại bỏ tư duy cũ phương pháp cũ, tiếp nhận cái mới những tri thức và giá trị mới của cách mạng về văn hóa và tư tưởng. Trong cuộc họp của trường Đại học Ha-vot (Mỹ) năm 1982 với đề tài *Văn chương Việt Nam giữa*

hai thế chiến 1914-1945 một nhà văn nước ngoài có đề cập và ca ngợi tác phẩm *Sửa đổi lối làm việc* của Hồ Chủ tịch. Trong cuộc họp này giáo sư Phan Cự Đệ và tôi có tham dự. Giáo sư Phan Cự Đệ trình bày một chuyên đề về Ngô Tất Tố và về một cuộc tranh luận văn học. Tôi trình bày hai chuyên đề về Thơ mới và Nam Cao. Cuộc họp có nhiều nhà văn Việt Nam học nổi tiếng như W. J. Duiker, John Balaban, David Marr, Trần Văn Khê, Nguyễn Phú Phong, Pierre Brocheux Hồ Tuệ Tâm. Nhà Việt Nam học Boudarel giáo sư trường Đại học Paris 7 đã liên hệ giữa tác phẩm *Sửa đổi lối làm việc* với các cuốn tiểu thuyết và phóng sự của Ngô Tất Tố. Ông cho rằng “Tác phẩm *Sửa đổi lối làm việc* của XYZ lần đầu tiên đã chỉ ra những nhược điểm, những hạn chế của cán bộ Việt Nam với tinh thần thẳng thắn góp phần vào sự xây dựng và phát triển đội ngũ cán bộ của Đảng Cộng sản Việt Nam. Tinh thần phê phán này trước cách mạng được nêu lên trong hai cuốn sách của Ngô Tất Tố như *Việc làng* và *Lều chõng* nhưng chủ yếu là phê phán và chưa chỉ ra được phương hướng khắc phục. Trong cuộc kháng chiến chống Pháp, Đảng, Chính phủ và Hồ Chủ tịch đã đề ra khẩu hiệu vô cùng quan trọng về văn hóa: “Kháng chiến hóa văn hóa và Văn hóa hóa kháng chiến”.

Theo mệnh lệnh của Chính phủ và Hồ Chủ tịch văn nghệ sĩ đã “nhận đường” trực tiếp ra tiền tuyến ghi chép phản ánh cuộc chiến đấu anh hùng của quân dân ta, viết bài, chụp ảnh, quay phim về cuộc chiến đấu. Trong chiến dịch Biên giới có Nguyễn Huy Tường, Nam Cao, Nguyễn Hồng, Nguyễn Tuấn. Trong chiến dịch Tây Bắc có Tô Hoài, chiến dịch Điện Biên

Phủ có Nguyễn Đình Thi, Hoàng Vân, Đỗ Nhuận, Hữu Mai. Truyền thống ấy vẫn tiếp tục trong kháng chiến chống Mỹ.

Danh hiệu nhà văn chiến sĩ được Người khẳng định: “Văn hóa nghệ thuật cũng là một mặt trận của anh chị em là chiến sĩ trên mặt trận ấy”.

Xác định văn hóa nghệ thuật là một mặt trận là đề cao trách nhiệm và vị trí quan trọng của hoạt động này. Mặt trận văn hóa cũng như nhiều mặt trận kinh tế, quân sự, chính trị đều là nơi thử thách, đối đầu với kẻ thù. Trong tác phẩm thơ *Nhật ký trong tù* Người đã yêu cầu thơ hiện đại:

Nay ở trong thơ nên có thép,

Nhà thơ cũng phải biết xung phong.

Mặt trận văn hóa trong thời bình cũng như trong những năm chiến tranh đều có những đóng góp quan trọng và có hiệu quả. Trong tác phẩm *Tổng hành dinh trong mùa xuân đại thắng* của Đại tướng Võ Nguyên Giáp qua *Đôi dòng suy ngẫm* tác giả đã kể lại cuộc gặp bộ trưởng quốc phòng Mỹ Mac-na-ma-ra và chỉ ra sự thất bại của Mỹ trên chiến trường quân sự vì không hiểu đất nước con người Việt Nam đặc biệt là về lịch sử, địa lý, văn hóa phong tục tập quán.

“Chúng tôi có một nền văn hóa vững bền, một học thuyết quân sự độc đáo đã được thử thách trong lịch sử.

Vì vậy chúng tôi thắng”.

Ông Mac-na-ma-ra đáp: “Vâng đúng như vậy” [2, tr.385]. Ông ta nhận ra khi sự việc đã kết thúc.

Bước vào những năm hòa bình xây dựng chủ nghĩa xã hội nhiệm vụ của hoạt động văn hóa tập trung vào việc xây dựng con người mới. Người tiếp tục nhấn mạnh

đến cần kiệm liêm chính, và đặc biệt chống chủ nghĩa cá nhân. Các bài viết về chống chủ nghĩa cá nhân và xây dựng đạo đức cách mạng có hiệu quả trong công tác rèn luyện và giáo dục cán bộ trong hoàn cảnh lịch sử mới.

Văn hóa văn nghệ một mặt trận quan trọng mà Người đặc biệt quan tâm, chỉ đạo sát sao trong từng giai đoạn cách mạng. Đây là một trong những trọng điểm của tư tưởng Hồ Chí Minh.

Trong cuốn *Tài liệu nghiên cứu tư tưởng Hồ Chí Minh* của Ban Tư tưởng văn hóa Trung ương đã nêu lên 10 chuyên đề của tư tưởng Hồ Chí Minh. Tư tưởng Hồ Chí Minh khái niệm, nguồn gốc quá trình hình thành tư tưởng Hồ Chí Minh về độc lập dân tộc và chủ nghĩa xã hội, về sức mạnh của toàn dân, về quyền làm chủ của nhân dân, về quốc phòng toàn dân, về đạo đức cách mạng cần kiệm liêm chính, về bồi dưỡng thế hệ trẻ cho đời sau, về xây dựng Đảng trong sạch vững mạnh. 10 chuyên đề nêu trên đều quan trọng nhưng đáng tiếc là thiếu tư tưởng Hồ Chí Minh về văn hóa văn nghệ.

Chủ tịch Hồ Chí Minh anh hùng giải phóng dân tộc, nhà văn hóa kiệt xuất đã để lại cho dân tộc ta một di sản văn hóa phong phú và những bài học quý giá về xây dựng và phát triển văn hóa của đất nước cũng như việc rèn luyện nâng cao văn hóa và đạo đức của mỗi cá nhân.

Tài liệu tham khảo

- [1] Bài đăng trên báo *Khai trí*, tháng 9-1945.
- [2] Võ Nguyên Giáp (1999), *Tổng hành dinh mùa xuân đại thắng*. Nxb. Chính trị Quốc gia, H., tr.385.